

**СОБИҚ ИТТИФОҚДА МУЛҚДОРЛАР СИНФИНИ
ТУГАТИЛИШИНING ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ ОҚИБАТЛАРИ**

Mamayusupova Shahina Ulug'bek qizi
*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Moliya va buxgalteriya fakulteti*
sh.mamayusupova@tsue.uz

Usmonov Maxsud Tulqin o'g'li
*Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston
Milliy universiteti, Kompyuter ilmlari va
dasturlash texnologiyalari yo'nalishi
magistri*
maqsudu32@gmail.com

Mavlonova Muxlisa Nizomiddin qizi
*Shahrisabz davlat pedagogika instituti,
Matematika va informatika yo'nalishi
2-kurs talabasi*

PhD F.E.Qodirov
*Shahrisabz davlat pedagogika institute,
Informatika va uni o'qitish metodikasi
kafedrasi mudiri*

Аннотация: Мақолада Туркистон халқи 60 йилдан ортиқроқ вақт мобайнида Чор Россияси зулми остида бўлди. Чор Россияси маҳаллий аҳолининг қўлидаги барча бойликларни қандай йўл билан бўлмасин талаш сиёсатини юритди. Чор Россияси Туркистон халқларига нисбатан ташмачилик сиёсатини амалга оширди. Ўзбекистонда мулкдорлар синфини тағтомири билан йўқотиш ишлари большевиклар раҳбарлигидаги совет ҳокимияти томонидан ишлаб чиқилган қуйидаги белгилар асосида “қулоқ” қилиш баҳонасида амалга оширилди:

Калит сўзлар: мулкдор, иттифоқ чоризм большевик-коммунистлар савдо-сотиқ.

ХИХ асрнинг иккинчи ярми ва ХХ асрнинг биринчи ярмида ўзбек халқининг бошига катта кулфатлар ёғилди: аввал Чор Россияси босқинчилари, кейин эса рус большевиклари томонидан бутун Туркистон забт этилиб, унда яшовчи барча халқларнинг мол-мулки талон-тарож қилинди, мулк эгалари эса миллий ва синфий душман сифатида йўқ қилинди. Тарихий жараёнлар ривожининг босқинчилар фойдасига ҳал бўлиши оқибатида мулкдорлар синфи аввал ҳақ-ҳуқуқларидан, кейинчалик эса бутун мол-мулкидан жудо қилинди. Натижада мулкдорлар синфига қўшилиб уларнинг геоиқтисодий тафаккури ҳам

инкирозга юз тутди. Буни куйидаги тарихий далиллар мисолида кўришимиз мумкин.

Тарихдан шу нарса маълумки, Туркистон халқи 60 йилдан ортиқроқ вақт мобайнида Чор Россияси зулми остида бўлди. Чоризм Туркистон халқларига нисбатан мустамлакачилик сиёсатини олиб боришда куйидагиларга алоҳида эътибор қаратди.

1. Рус мустамлакачилари текин хомашё ва турли даромадларга эга бўлиш учун мулк масаласини қайта кўриб чиқиб, уларни ўзларининг фойдасига қайта тақсимлаш сиёсатини амалга оширдилар. Аниқроғи, мулкка эгалик қилиш ҳуқуқини зўрлик, жойи келса алдов йўли билан қўлга киритдилар. Бу хусусда 1867–1882 йилларда Туркистон генерал-губернатори бўлган К. П. Кауфман ўзининг рус подшосига ёзган ҳисоботида: “Жуда тезлик билан ерга имтиёзли равишда эгалик қилиш, мулк ва вақф ерлари ҳақидаги масалалар юзасидан қонун тарзидаги қарор ниҳоятда зарур. Ўзларининг ерга бўлган даъволарини ҳимоя қилувчи мулк эгалари ва мусулмон руҳонийлари аҳолининг зодагонлар синфини ташкил этиб, улар бизга сиёсий жиҳатдан душман ҳисобланади”¹, – деган фикрни билдирган эди. Натижада, К. П. Кауфман маҳаллий халқлар давлатчилигининг негизи – ерга бўлган хусусий мулкчилик ҳуқуқини бузган ҳолда барча мулкларни чоризм фойдасига қайта тақсимлашни амалга оширди.

Ерга бўлган хусусий мулкчиликнинг аста-секинлик билан чоризм фойдасига ҳал қилиниши маҳаллий халқ мулкдорларининг азалдан шаклланган иқтисодий маданияти ҳам таназзулга учрашига сабаб бўлди. Эндиликда улар мустамлакачиларга мажбурий равишда турли-туман солиқлар тўлай бошладилар. Бу эса, ўз навбатида, Туркистон халқларининг мол-мулклари ҳисобига чоризм хазинасининг бойишига олиб келди. Масалан, Чор Россиясининг 1869–1896 йилларда Туркистон ўлкасидан олган даромади 158 млн. рубль бўлган². Чор Россиясининг бундай талончилик сиёсати маҳаллий мулкдорлар синфининг иқтисодий тафаккурини бўғиб, унинг пайдо бўлишига имкон бермади.

2. Чор Россияси маҳаллий аҳолининг кўлидаги барча бойликларни қандай йўл билан бўлмасин талаш сиёсатини юритди. Масалан, мустамлакачилар Ўрта Осиёни босиб олиш жараёнида Бухоро амиридан 500 минг, Хива хонидан 450 минг рубль товон ундирган бўлсалар, Қўқон хони саройини батамом талан-

торож қилганлар; Андижондан 33 минг рубль, Марғилон беклигидан 125 минг тилла (500 минг рубль) товон пули ундириб олганлар. Мустамлакачилар бир йилда халқдан закот сифатида 1 854 682 рубль, ўтов солиғи тарзида 8 278 845 рубль, ер солиғи сифатида 2 651 044 рубль, жон солиғи сифатида – 53 417 рубль, савдо солиғи тарзида 3 406 310 рубль, жами 16 244 298 рубль ундириб олганлар (Фарғонадан ташқари). Умуман олганда, Чор ҳукуматининг Туркистон аҳолисидан олган солиқлари 1913 йилда 23 млн. рублни ташкил этган бўлса, 1916 йилда бу кўрсаткич 33,3 млн. рублга етган³. Бундай беҳисоб текин фойда рус корчалонларининг мустамлакачиликка асосланган геоиктисодий тафаккурини шакллантиришга хизмат қилган бўлса, ажаб эмас. Аммо у маҳаллий халқ мулкдорларининг тобора қашшоқланишига олиб келганлиги тарихий ҳақиқатдир.

3. Чор Россияси Туркистон халқларига нисбатан ташмачилик сиёсатини амалга оширди. Айниқса, рус мулкдорларига тегишли бўлган тўқимачилик ва тикувчилик фабрикаларининг пахта маҳсулотларига бўлган талаб ва эҳтиёжларини қондириш мақсадида Туркистон ўлкасининг миллий бойлиги бўлган пахтани сув текинга ташиб кетиш чора-тадбирларини кўрди. Масалан, 1887–1896 йилларда Ўрта Осиёдан Россияга 26 млн. пуд пахта толаси олиб кетилган ва унинг ҳар бир пуди Америка пахтасидан 2 рубль 38 тийин арзон бўлган. Натижада, Россия империясининг хазинаси тежалиб, 61 млн. рубль фойда кўрган. Туркистондан пахта олиб келиш, олиб-сотиш билан шуғулланганлар эса ҳар бир пуд пахтадан 1 рубль фойда қилган, демак, 26 млн. пуд пахтадан 26 млн. рубль фойда кўрган⁴.

Булардан ташқари, рус мустамлакачиларининг ташмачилик сиёсатини Фарғона вилояти мисолида ҳам кўриш мумкин. Биргина, Фарғона вилоятидан 1904 йилда 309 267 пуд қуруқ мева, 84 516 пуд ипак ва пилла, 14 585 пуд жун, 104 107 пуд пахта ёғи, 34 170 пуд қўй териси, 1 341 281 пуд пахта чигити, 161 591 пуд гуруч, 92 894 пуд буғдой уни темир йўллар орқали Россияга ташиб кетилган⁵. Шунинг учун ҳам рус ҳукмрон доиралари ва уларнинг хориждаги ҳамтовоқлари “Туркистон – Россия тожидаги бебаҳо дурдир” деган нақлни кўп ишлатишни яхши кўришган. Ушбу мисоллардан шундай хулосага келиш мумкинки, чоризм қандай бўлмасин Туркистон халқларини эзиш эвазига улкан фойда олишни кўзлаб иш юритган. Улар томонидан қурилган завод ва

фабрикалар, темир йўллар, очилган мактаб ва бошқа маданий-маърифий муассасаларнинг барчаси ана шу ягона стратегик мақсадга хизмат қилган. Буларнинг барчаси Туркистон халқларининг илмий фалсафий дунёқарашига салбий таъсир кўрсатиб, аста-секин ўзлигидан жудо бўлишига олиб кела бошлаган.

Чоризмдан сўнг, ўтган 70 йилдан ортиқроқ вақт мобайнида ўзбек халқи собиқ иттифоқ таркибида бўлиб, большевикларнинг ўзга халқларга нисбатан юритган қонли сиёсати натижасида ўзининг тарихи, тили, дини, мол-мулки, минглаб элпарвар, ватанпарвар, ақли доно, мард фарзандларидан жудо бўлиб, ноиложликдан “кремль”га ҳамду санолар айтишга, мутеликда, қашшоқликда кун кечиришга мажбур бўлди. Хуллас, сиёсий ҳокимиятни қўлга киритган большевик-коммунистлар ўзларининг юритган “пролетарча сиёсати” туфайли мулкдорларни синфий душман сифатида тугатиб, унинг геоиқтисодий тафаккурини шакллантиришга хизмат қиладиган барча моддий ва маънавий заминларни ҳам йўқ қилиб ташладилар.

Собиқ Иттифоқ раҳбарлари, Россия императорларидан фарқли ўлароқ, хусусий мулкни инсониятнинг душмани деб билган ҳолда барча мулкдорларни йўқ қилишга киришдилар. Хуллас, собиқ Иттифоқ бошлиқларининг умуман мулкдорларга, хусусан ўзбек мулкдорлари синфига нисбатан олиб борган шаккокона сиёсатини қуйидагиларда кўриш мумкин:

1. Сиёсий ҳокимиятни эгаллаган большевик-коммунистлар К. Маркс ва Ф. Энгельс томонидан ишлаб чиқилган пролетарча синфий кураш назариясига мувофиқ, хусусий мулкни одамлар ўртасидаги тенгсизлик ва азоб-укубатларнинг сабабчиси деб билган ҳолда, уни қонундан ташқарида деб эълон қилдилар ва шунга мувофиқ мулкдорлар синфини душман куч сифатида жисмонан тугатишга киришдилар. Мулкдорларнинг синф сифатида тугатилиши натижасида кишиларнинг онгида охир-оқибатда боқимандалик кайфиятига асосланган иқтисодий тафаккур шакли пайдо бўлди. Ўзининг мол-мулки бўлмаган халқ давлат мулкни кўпайтириш, уни асраб-авайлаш, тежаб-тергаб ишлатиш ҳақида ўйламай қўйди. Бундай боқимандалик кайфиятига асосланган иқтисодий тафаккур тарзи геоиқтисодий тафаккурнинг пайдо бўлишига кескин тарзда тўсқинлик қилди.

2. Большевик-коммунистлар ҳокимияти ўзбек мулкдорларини синф сифатида тугатишда шафқатсизларча иш тутдилар. Улар мамлакатдаги барча мулкдорларнинг мол-мулкани тортиб олиб, ўзларини жисмонан йўқ қилишга киришдилар, отиб ўлдиришга улгурмаганларига эса “қулоқ” деган тамға босиб мамлакатнинг борса келмас жойларига сургун қилдилар. Бундан ташқари, мулкдорларнинг бошига тушган оғир қисматга хайрихоҳ ёки большевикларнинг мулкдорларга нисбатан юритаётган сиёсатидан норози зиёлиларни ҳам “халқ душмани” сифатида қатағон қилдилар. Натижада, собиқ иттифокда 1930–1953 йиллар орасида 3 778 234 киши қатағонга учраган бўлса, улардан 786 098 киши отиб ташланганлиги ҳеч кимга сир бўлмай қолди. Биргина Ўзбекистондан шу йиллар мобайнида 100 минг киши қамокқа олиниб, уларнинг 15 минг нафари отиб ташланган⁶. Бундай қатағонлар маҳаллий аҳолини қўрқувга солди, одамларни “манқурт”га айлантириб, марксча-ленинча фалсафий таълимотнинг қулларига айлантирди. Шу тариқа, асрлар давомида шаклланиб келган шарқона миллий иқтисодиёт заминларига болта урилиб, эгасидан бегона бўлган пролетарча иқтисодий маданиятни шакллантиришга ҳаракат қилинди.

3. Ўзбекистонда мулкдорлар синфини таг-томири билан йўқотиш ишлари большевиклар раҳбарлигидаги совет ҳокимияти томонидан ишлаб чиқилган қуйидаги белгилар асосида “қулоқ” қилиш баҳонасида амалга оширилди:

- 1) сурункали ёлланма меҳнатдан фойдаланганлар;
- 2) тегирмон, мойжувоз ва шунга ўхшаш ишлаб чиқариш воситаларига эга бўлганлар;
- 3) сурункали ёки мавсумий равишда меҳнат қуроллари, иш ҳайвонлари ва биноларни ижарага бераётганлар;
- 4) сурункали равишда қишлоқ хўжалиги воситаларини ижарага бераётганлар;
- 5) судхўрлик, савдогарлик, воситачилик билан шуғулланиб, меҳнатсиз даромад топаётганлар⁷.

Натижада, 1929 йил 27 декабрдан кейинги 65 кун ичида 130 миллиондан зиёд деҳқон мол-мулкидан зўрлаш туфайли ажралди, уларнинг эвазига эса колхозлар ташкил қилинди. Худди шунингдек, 1929 йил охиридан 1930 йил ўрталаригача 320 мингдан зиёд қулоқ хўжаликлари тугатилди. Уларнинг

175 миллион сўм қимматга эга бўлган мулки, буюмлари колхозларнинг бўлинмас фондига топширилди⁸. Умуман олганда, Ўзбекистондан 1930–1933 йилларда 5,5 минг нафар деҳқон қулоқ қилиниб, ўзга юртларга сургун қилинди, уларнинг кўпчилиги ит азобида ўлиб кетди⁹. Бу большевиклар томонидан мулкдор деҳқонларга нисбатан амалга оширилган геноциддан бошқа нарса эмас эди. Шундай қилиб, «қулоқлар»ни тугатиш оқибатида деҳқончилик соҳаси энг тадбиркор, эпчил, ўзига тўқ, мустақил иш кўрувчи, хўжалик юритувчи мулкдорлардан маҳрум бўлди. Бу билан келгусида жаҳон ҳамжамиятига мос равишда шаклланадиган геоиктисодий тафаккурнинг моддий заминлари йўқ қилинди.

4. Совет ҳокимияти ҳам Ўзбекистонга нисбатан ташмачилик сиёсатини изчиллик билан амалга оширди. Буни қуйидаги мисолларда кўриш мумкин. Ўзбекистон ҳар хил баҳоналар билан пахтачиликка ихтисослаштирилиши натижасида 70–80-йилларда собиқ Иттифоқда етиштириладиган умумий пахта миқдорининг 2/3 қисмини етказиб берарди. 1976–1985 йилларнинг ўзида Ўзбекистондан 15 345 минг тоннадан ортиқ пахта толаси олиб кетилди. Унинг 70 % идан кўпроғи жаҳон бозорларида сотилиб, катта фойда кўрилди¹⁰. Жаҳон бозорида Ўзбекистонда етиштириладиган қорақўл терисига талаб катта бўлгани боис 1971–1990 йиллар оралиғида Марказ ихтиёрига 40 млн. донадан ортиқ қорақўл тери олиб кетилди¹¹. Ўзбекистон собиқ иттифоқ мамлакатларида ишлаб чиқариладиган олтиннинг қарийб 50% ини етказиб берарди. Н. Кучерский бу ҳақда: “Биргина Навоий кон-металлургия комбинатининг кончилари томонидан қазиб олинган бойликлар йилига миллиард долларлаб фойда келтирарди. Унинг қийматини Ўзбекистон воҳасида етиштириладиган жами пахта толаси билан қиёсласа бўлади”¹², – деган эди.

Собиқ иттифоқ ҳукмрон доираларининг ўзбек халқига нисбатан олиб борган бундай сиёсатининг туб моҳияти ҳақида Президент И. А. Каримов шундай деб ёзган эди: “Бир неча ўн йиллар мобайнида республика иқтисодиёти Марказдан бошқариладиган ягона халқ хўжалиги мажмуининг таркибий қисмига айланган эди. Марказ қабул қиладиган кўпгина қарорлар Ўзбекистоннинг манфаатларидан йироқ эди. Хуллас, чор империяси давридагидек, республика арзон хомашё ва стратегик минерал ресурслар етказиб берувчи, тайёр маҳсулот

сотиладиган қулай бозорга айланиб қолаверди, яъни республика хомашё базаси бўлиб келди”¹³.

5. Собиқ иттифоқ “ривожланган социализм” палласига кирган бир вақтда соғлиғини, қолаверса жонини аямасдан, жазирама иссиқ ва заҳарли кимёвий моддаларнинг хуружига бардош бериб, арзимаган иш ҳақи ҳисобига пахта етиштираётган ўзбек халқига нисбатан Марказ томонидан тўқиб чиқарилган “пахта иши” баҳонасида амалга оширилган қатағонлар ҳаммасидан ошиб тушди. Марказнинг кўрсатмаси билан Гдлян ва Иванов раҳбарлигида ташкил этилган қонсираган терговчи-жаллодлар гуруҳи “пахтачилик соҳасидаги коррупция”га қарши кураш баҳонасида 40 мингдан ортиқ фуқаролар тергов қилиниб, колхоз раислари ва совхоз директорларининг 60 %, қишлоқ хўжалиги етакчи мутахассисларининг 45 %, пахтачилик бригадаси бошлиқларининг учдан бир қисми вазифаларидан олинди, 5000 дан ортиқ одам жиноий жазога тортилди, уларнинг аксарияти Сибирдаги қамоқхоналарга жўнатилди¹⁴. Бу иш, аслида, қизил империячилар томонидан мунтазам равишда ҳар хил баҳоналарни рўқач қилиш асосида маҳаллий аҳолини кўрқувга солиб, қуллик исканжасида сақлаб туриш мақсадида амалга ошириб туриладиган «кремль»ча қатағонларнинг янги тўлқини эди.

Ҳолбуки, пахта яккаҳоқимлиги, иқтисодиётнинг хомашё ишлаб чиқаришга йўналтирилганлиги, харид нархларнинг пастлиги, Марказнинг пахта етиштириш ниҳоятда сермеҳнат эканлигини инкор қилиши туфайли республика аграр соҳасидаги иш кучининг қиймати собиқ иттифоқдаги энг паст кўрсаткичлардан ҳисобланарди. Масалан, 80-йилларнинг ўрталарида колхозчининг бир иш кунига Ўзбекистонда 5 сўм 88 тийин, Тожикистонда 6 сўм 4 тийин, Қирғизистонда 6 сўм 90 тийин, Туркменистонда 7 сўм 3 тийин, РСФСРда 8 сўм 3 тийин, Литвада 9 сўм 90 тийин, Эстонияда 14 сўм 4 тийин ҳақ тўланган¹⁵. Бу биринчи навбатда пахтакорлар меҳнатига ниҳоятда кам ҳақ тўланиши билан боғлиқ эди. Айтиш керакки, ғаллакорнинг 1 соатлик меҳнатига 62,5 тийин тўланган ҳолда, пахтакорникига атиги 16 тийин тўланарди¹⁶.

Республиканинг пахтачиликка ҳаддан ташқари ихтисослаштирилганлиги оқибатида ғалла ва гўштнинг қарийб 70 %, картошканинг 60 %, қанд-шакар, қуритилган сут ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотларининг ҳаммаси четдан келтирилди¹⁷.

Совет империяси тарқалиб кетиш пайтида Ўзбекистоннинг фуқароси собиқ иттифоқ мамлакатлари бўйича ўртача кўрсаткичдан деярли икки барабар кам гўшт ва гўшт маҳсулотлари, сут ва тухум истеъмол қиларди. Хусусан, физиологик норма бўйича 82 кг. гўшт ўрнига иттифоқ бўйича аҳоли жон бошига 60 кг. истеъмол қилингани ҳолда, республикада атиги 30 кг. гўшт истеъмол қилинган; сут тегишли равишда 405 ва 196 кг; тухум – 141 ва 107 дона тўғри келган¹⁸.

Ўзбек қишлоқларидаги аҳвол бундан ҳам ачинарли эди. Статистик маълумотларга қараганда, Ўзбекистоннинг қишлоқ жойларида гўшт истеъмол қилиш собиқ иттифоқ бўйича ўртача миқдордан 5–6 барабар; творог ва сут маҳсулотлари – 3 барабар, тухум – 3,5, картошка – 4,7, балиқ ва балиқ маҳсулотлари 21,6 барабар кам истеъмол қилинган¹⁹.

Юқорида баён қилинган тарихий фактларнинг барчаси, тарихчи олим Ҳамид Зиёев ёзганидек, собиқ Иттифоқда “...хусусий мулкчилик ва унга боғлиқ турли соҳаларнинг тақиқланиши, шахсий ташаббус ва манфаатдорликнинг бўғилиши, мажбурий меҳнат, ишга яраша ҳақ тўламаслик, боқимандалик ва «қорин тўйса бас» деган тўйғулар қулчиликнинг иқтисодий заминини яратди”²⁰. Бундай иқтисодий замин ўзбек меҳнаткашларига уларнинг онгида эркин тафаккур шакли бўлган геоиқтисодий тафаккурининг вужудга келиши ва шаклланишига мутлақо имкон бермас эди.

6. Геоиқтисодий тафаккурнинг шаклланишида ташқи иқтисодий алоқалар муҳим роль ўйнайди. Маълумки, собиқ Иттифоқнинг маъмурий доиралари Ўзбекистонга фақат қоғоздагина хорижий мамлакатлар билан алоқа қилиш ҳуқуқини берган. Аслида эса, амалдаги барча ташқи алоқалар уларнинг қўлида эди. Масалан, XX асрнинг 50-йилларида Ўзбекистон дунёнинг 32 та мамлакатига ўз маҳсулотларини етказиб берган бўлса, 80-йилларнинг бошларида республика иттифоқ органлари орқали деярли 90 та хорижий мамлакат билан иқтисодий алоқа ўрнатган эди. Етказиб берилган товарлар 250 хилдан ортиқ бўлган. Умуман олганда, Ўзбекистон экспорт маҳсулотлари етказиб бериш бўйича иттифоқдош республикалар орасида РСФСР ва Украина ССР дан кейин учинчи ўринда турган, пахтачилик учун машиналар, тўқимачилик ускуналари, пахта толаси, қорақўл тери, бошқа қатор товарлар етказиб беришда биринчи ўринни эгаллаган²¹. Бироқ, товарларнинг экспорт

савдосида ўзбек меҳнаткашларининг вакиллари бевосита қатнашмас, улардан тушадиган маблағларнинг миқдори ҳақида ҳам ҳеч нарсани билмас эдилар.

Мустабид тузум даврида олиб борилган ташқи иқтисодий алоқаларнинг туб моҳияти ҳақида мамлакатимиз раҳбари И. А. Каримов шундай деб ёзган эди: “Яккаҳокимлиқ тизими шароитида Ўзбекистон халқаро майдонга тўғридан-тўғри ва очиқ чиқиш имкониятидан маҳрум этилган эди. Республика, унинг корхоналари тўғридан-тўғри ташқи алоқаларни мустақил равишда ўрнатиш имкониятидан амалда маҳрум қилинган эдилар, ташқи савдо соҳасида марказ яккаҳокимлигининг қаттиқ тазйиқини доимо сезиб турардилар. Ҳамма валюта ҳисоб-китобларини фақат иттифоқ идоралари амалга оширар эдилар. Республика табиий, хомашё ресурслари ва етиштирган маҳсулоти қаёққа кетишини, уни экспорт қилишдан тушган маблағ кимга тегишини билмасди. Айни вақтда хорижий техника ва технологияни, халқ истеъмол молларини етказиб бериш борасида батамом қарам эди”²².

Ташқи сиёсат масаласида Ўзбекистонга нисбатан олиб борилган бундай амалий хатти-ҳаракатлар меҳнаткаш ўзбек халқини жаҳондаги илғор технологиялар билан бевосита танишиш имкониятидан маҳрум қилиб, унинг иқтисодий онги ўсиши, хусусан геоиқтисодий тафаккурининг вужудга келиши йўлига қўйилган сунъий тўсиқдан бошқа нарса эмас эди.

Шундай бир вазиятда, бир томондан, халқнинг иқтисодий жиҳатдан ниҳоятда ночор аҳволда эканлиги, иккинчи томондан, марксча-ленинча мафкуранинг тўлиқ ҳукмронлик қилиши, учинчи томондан, халқнинг хорижий мамлакатлар билан бевосита ижтимоий-иқтисодий алоқалар қилиши тақиқланганлиги иқтисодий тафаккурнинг ўзига хос бир шакли бўлган геоиқтисодий тафаккурнинг бўлиши ҳақида ўйлаб кўришга ҳам имкон бермас эди. Аксинча, одамларнинг ижтимоий-иқтисодий дунёқарашида имконият тарзида бўлган бундай тафаккурни марксча-ленинча фалсафий дунёқарашга ёт бўлган буржуача фикрлаш услуби сифатида инкор қилиниши ўзбекларнинг онгида азалдан мавжуд бўлган геоиқтисодий тафаккурнинг тамомила инқирозга учрашига олиб келди.

Юқорида келтирилган далиллардан шундай фалсафий хулосага келиш мумкинки, чор Россияси ва Қизил империя ўзининг 130 йиллик ҳукмронлиги давридаги ўзга халқ, миллат ва элатларга нисбатан юритган барча ички ва

ташқи сиёсатида, биринчидан, уларнинг табиий бойликларини эгаллаб олиш ва шунинг эвазига катта-катта фойда кўриб, текинга яшаш; иккинчидан, мулкдорларни ўз мол-мулкларидан жудо қилиб, уларни ўзларига тобе қилиш; учинчидан, маҳаллий миллат вакиллари орасидан чиққан ватанпарвар, элпарвар зиёлиларни ҳар хил баҳоналар билан қирғин-барот қилиб, халқни кўрқувда ушлаб туриш; тўртинчидан, маҳаллий аҳолининг турмуш тарзига етти ёт бегона бўлган ғоя ва мафкураларни зўрлаб сингдириш орқали уни ўзлигидан жудо қилиш; бешинчидан, миллатни темир панжара орқасида ушлаб туриш орқали жаҳон ҳамжамиятига кўшмаслик каби бир қатор кабиҳ, жинояткорона ишларни амалга оширдилар. Натижада, ўзбек халқи ташқи дунёдан ажралиб, марксча-ленинча фалсафага асосланган «қизил террорчилар»нинг қурбонига айлана борди. Буларнинг барчаси, “социалистик цивилизация” ривож топиб бораётганига қарамай, ўзбек халқининг иқтисодий тафаккури негизларига болта уриб, уни геоиқтисодий тафаккур даражасида шакллантиришнинг моддий замин ва маънавий асосларидан жудо қилган эди. Ўзбек халқини бундай мудҳиш ҳалокатдан фақатгина мустақиллик кутқазиб қолди, холос.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Экономика сельского хозяйства. – М.: Статистика, 1990. – С. 328.
2. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1990 г.: Статистический ежегодник. – Т.: Узбекистан, 1991. – С. 272.
3. Кучерский Н. Концерн в пустыне // Звезда Востока. – 1992. – №4. – С. 6–7.
4. Каримов И. А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т. 1. – Б. 282–283.
5. Ўзбекистоннинг янги тарихи. К. 2. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида / Тузувчилар: М. Жўраев, Р. Нуруллин, С. Камолов ва бошқ. – Т.: Шарк, 2000. – Б. 660.
6. Мухомель В. И. Время ответственных решение // Социологические исследования. – 1989. – № 1. – С. 9-14.
7. Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги вазирлигининг жорий архиви. Бош бошқарманинг 1985 йилги материаллари. 14-сонли йиғма жилд, 17-варақ.
8. Зиядуллаев С. Экономическая реформа в Узбекистане в действии. – Т.: 1994. – С. 10.
9. Shadmanov, K. B., Davlatova, M. H., Ostanova, S. N., & Radjabova, A. T. (2020). ENGLISH RENAISSANCE: TRANSFORMATION OF 61 PHILOSOPHY UNDERSTANDING AS A FACTOR OF INFORMATION CULTURE

- DEVELOPMENT OF THE EPOCH. Cross-Cultural Studies: Education and Science, 5(1), 61-67.
10. Шадманов, К. (2015). Английская духовность и язык. Дюссельдорф: Изд-во Lambert, 264.
 11. Badriddinovich, S. K. (2019). Sadullaev Denis Bakhtierovich From the history of the formation of the system of basic concepts of English philosophy. Science and education today, 10, 45.
 12. Shadmanov, K. B. (2015). English spirituality and language. Dusseldorf: Lambert Publishing House, 264.
 13. Шадманов, К. Б. (2003). Особенности английской философской мысли и лексики XIV-XVII вв. Т.: ТФИ, 66.
 14. Shadmanov, K. B. (2020). On the Linguo-Philosophical Nature of Socio-Ethical Vocabulary. Skase Journal of Literary and Cultural Studies (SJLCS), 2(1), 69-74.
 15. Шадманов, К. (2022). НОВАЯ ГЛОБАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ В АСПЕКТЕ КУЛЬТУРНО-ФИЛОСОФСКОЙ КАРТИНЫ МИРА СИСТЕМЫ ВОСТОК-ЗАПАДИ. Евразийский журнал медицинских и естественных наук, 2(7), 64-66.
 16. Давлатова, М. Х. (2021). The Expression of resultative and depictive constructions in english and uzbek languages. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 4(5).
 17. Давлатова, М. Х. (2021). Результативликнинг аспекти тадқиқотлар доирасида ўрганилиши. Scientific progress, 2(2), 1678-1683.
 18. Shadmanov, K. B., Davlatova, M. H., Ostonova, S. N., & Radjabova, A. T. (2020). ENGLISH RENAISSANCE: TRANSFORMATION OF 61 PHILOSOPHY UNDERSTANDING AS A FACTOR OF INFORMATION CULTURE DEVELOPMENT OF THE EPOCH. Cross-Cultural Studies: Education and Science, 5(1), 61-67.
 19. Давлатова, М. (2020). Aspectual and lexico-semantic classification of verbs. Сўз санъати халқаро журнали, 1, 2020.
 20. Давлатова, М. Х. (2018). Работа над видеотекстом на занятиях английского языка. Теория и практика современной науки, (4 (34)), 242-246.